

lilikleriyle ilgili hükümleriyle Batı kültürünün kadınlara dair anlayışının birbirine uymadığı tezi savunulur. Mustafa Yılmaz kitabı *Kadınla İlgili Görüşüm ve Bu Görüşün Batı Taklitçisi Sözlerle Karşılaştırılması* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Konya 1994).

Mustafa Sabri Efendi'nin hayatı, siyasi faaliyetleri ve dinî görüşleri Müfrih Süleyman el-Kavsi tarafından araştırma konusu yapılmış ve *eş-Şeyh Mustafa Şabrî ve mevkîfûh mine'l-fikri'l-vâfid* adlı hacimli bir eser hazırlanmıştır (Riyad 1418/1997). Ayrıca Mehmet Melih Yılmaz'ın *Mustafa Sabri'nin Kadına Bakışının Kur'an Bağlamında Değerlendirilmesi* adlı çalışması (1998, yüksek lisans tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ali Sarıkoyuncu'nun, "Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşıtı Tutum ve Davranışları" adlı makalesi (bk. bibl.) ve Mehmet Aksoy'un *Be-yânü'l-Hak ve Mustafa Sabri* isimli araştırması (Ankara 1989) mevcuttur. Bu yazılarda Millî Mücadele hareketine karşı takındığı tavır ve tutumlarından ötürü şiddetle eleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Sabri Efendi, *Mevkîfû'l-âkl*, Kahire 1369, I, 2, 23, 29-30, 51-52, 82, 98-102, 283-291, 468-473, 475-488; II, 77-78, 205-272, 276, 301-302, 343-386; III, 63; IV, 161-162, 281-291, 304-305, 429; a.m.f., *en-Nekir 'alâ münkiri'n-ni'me*, Beyrut 1324, s. 11-25, 98, 111-122, 166, 168, 172-179, 183-184; a.m.f., *Ḳavli fi'l-mer'e*, Beyrut 1990, s. 25-28, 53-68; a.m.f., *Mevkîfû'l-beşer tahte sultâni'l-kader*, Kahire 1352, s. 38-51, 233; a.m.f., *el-Ḳavlü'l-faşl*, Kahire 1361, s. 14, 20-21, 90-98, 154-159; Ebülulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 350-352; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s. 254-264; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1981, IV, 251; Enver el-Cündî, *A'lâmü'l-karnî'r-râbî 'aşer el-hicrî*, Kahire 1981, s. 245-267; Muhammed Muhammed Hüseyin, *el-Hitticâhâtü'l-vataniyye fi'l-edebi'l-mu'âşır*, Beyrut 1407/1986, II, 74-84; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, II, 261-293; Mustafa Hilmi, *el-Esrârü'l-haflîyye verâ'e ilgâ'i'l-hilâfeti'l-Osmâniyye*, İskenderiye 1409/1989, s. 21-110; Muhammed Harb, *el-Osmâniyyûn fi't-târih ve'l-hadâre*, Dimaşk 1989, s. 289-308; Orhan Koloğlu, *Türk Çağdaşlaşması*, İstanbul 1995, s. 250-258; Müfrih b. Süleyman el-Kavsi, *eş-Şeyh Mustafa Şabrî ve mevkîfûh mine'l-fikri'l-vâfid*, Riyad 1418/1997, s. 63-132, 323-478, 599-620; Sina Akşın, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Ankara 1998, I, 374-376, 436-438; Ahmet Akbulut, "Şeyhülislam Mustafa Sabri ve Görüşleri", *İslâmî Araştırmalar*, VI/1, Ankara 1992, s. 32-43; Ali Sarıkoyuncu, "Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşıtı Tutum ve Davranışları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/39, Ankara 1997, s. 787-812.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MUSTAFA SÂDİK er-RÂFİİ

(مصطفى صادق الرافعي)

Mustafâ Sâdik b. Abdirezzâk b. Saîd
b. Ahmed b. Abdilkâdir er-Râfîî
(1881-1937)

Mısırlı edip, şair ve yazar.

Kuzey Mısır'daki Kalyûbiye şehrinin Beh-tim köyünde doğdu. Ailesi Trablusşam şehrinde olup soyu Hz. Ömer'e dayanır. Büyük dedesi Şeyh Abdülkâdir, Mısır'da tahsil gördüğü sırada Halvetî şeyhi Mahmûd el-Kürdî'nin kendisine, "Sen ilim sancağını yükseltenlerden (râfi) olacaksın" demesi üzerine ailede Râfîî nisbesini ilk alan kim-sedir. Ailenin önceki nisbesi Beysarî'dir. Babası Abdürrezzâk er-Râfîî, Mısır'ın çeşitli bölgelerinde şer'iyye mahkemesi kadılığı yapmış ve Tanta'da vefat etmiştir.

İlk dinî bilgileri babasından öğrenen ve özel hocalardan ders alan Mustafa Sâdik'in gördüğü tek resmî öğrenim ilkokuldan ibarettir. İlkokuldan mezun olduğu yıl yakalandığı tifo hastalığı kalıcı bir ses kısıklığı ile kulak tıkanıklığına ve ileriki yıllarda sağırılığa sebep olmuştur. Daha sonra babasının zengin kütüphanesinde kitap okuyarak kendini yetiştirdi. Ayrıca Batı dillerinden Arapça'ya tercüme edilmiş edebiyat, felsefe ve ahlâka dair eserleri okuyup belli başlı yazarlarla bunların fikrî temayülleri, özellikle Fransız edebiyatı hakkında zengin bir birikime sahip oldu. Kesintisiz olarak sürdürdüğü okuma ve yeteneği sayesinde klasik Arap dilini mükemmel bir şekilde kullanan Mustafa Sâdik, henüz otuz yaşındayken *Târîhu âdâbi'l-'Arab* gibi üslup ve içerik bakımından orijinal bir eser ortaya koymayı başardı. 1899'da Talha Şer'iyye Mahkemesi, iki yıl sonra da Tanta Hukuk ve Ceza Mahkemesi (el-mahkemetü'l-ehliyye) kâtipliğine getirildi. Sonuncu görevi hayatının sonuna kadar devam etti. 10 Mayıs 1937'de bir kalp krizi sonucu öldü ve Tanta'daki aile kabristanına defnedildi.

Râfîî teliflerinde edebî üslubu tercih ettiğinden bilimsel konuları da zengin teşbih, mecaz, istiare, kinaye gibi mâna sanatları ve tıbak, tevriye, seci, cinas gibi lafız sanatlarıyla süslemiş, dolayısıyla üslubu kapalı ve anlaşılmasız hale gelmiştir. Bu sebeple ilmî ve edebî birikimi olmayanların onun eserlerini anlaması kolay değildir. Üslûbunun zorluğunu kendisi de fark ederek *Hadîşü'l-kamer* adlı eserinde bazı kelime ve ifadeler için açıklayıcı dipnotları koyma mecburiyetinde kalmıştır.

Yazarlık hayatına şiirle başlayan Râfîî ilk yıllarda "Ömerî", "Fârûkî", "Necm" gibi takma adlar kullanmış, olgunluk dönemine girince kendi adını koymakta bir sakınca görmemiştir. Onun *es-Sehâbü'l-ahmer*, *Hadîşü'l-kamer*, *Resâ'ilü'l-ahzân*, *Evrâku'l-verd* gibi edebî denemelerinde bir tür mensur (serbest) şiir üslûbu hissedilmektedir.

Eserleri. 1. *Dîvânü'r-Râfîî* (I-III, Kahire 1903-1905). Divanda medih, tasvir, gazel, nesîb, hikmet, mersiye gibi klasik temalar işlenmiştir. Eser daha sonra Üsâme M. Seyyid tarafından tahkiki ve şerhi yapılarak tekrar yayımlanmıştır (Beyrut 1414/1993). 2. *Dîvânü'n-nazarât*. İlk cildi 1908'de Kahire'de yayımlanan, II. cildi ise henüz neşredilmemiş bulunan divanda vatan şiirleri, tabiat tasvirleri ve hâtıralar gibi temalara yer verilmiştir. Râfîî, 1907'de yazdığı *Meleketü'l-inşâ* adlı eserinden bu divanına bazı inşâ örnekleri almıştır. 3. *Târîhu âdâbi'l-'Arab*. Üç ciltten oluşan eserin I. cildinde "edeb" kelimesinin anlam gelişimiyle diller ve Arap dili, rivayet ve râviler etrafında çeşitli konular ele alınmış (Kahire 1911), II. cilt Kur'an-ı Kerim'in i'câzı ve Hz. Peygamber'in belâgatıyla ilgili meselelere ayrılmıştır (Kahire 1914). Eserin III. cildinde Arap şiirinin tarihi, ekolleri, çeşitleri, muallakât ve şairleri, Endülüs edebiyatı, müteahhir şairlerin çok önem verdiği bazı lafız sanatları incelenmiştir (Kahire 1941; I-III, Beyrut 1394/1974). 4. *Hadîşü'l-kamer* (ayla sohbet) (Kahire 1912; Sûse 1988). 1912'de Lübnan'a seyahati esnasında Bihamdûn'da tanıştığı, güzelliğine hayran kaldığı, şiirini övdüğü ve kendisine "es-sehâbü'l-ahmer" lakabını verdiği hıristiyan bir Arap kıza için edebî üslûpta inşâ numuneleri olarak yazılmış olup mensur şiir biçimindedir. 5. *İ'câzü'l-Kur'an** (Kahire 1914). *Târîhu âdâbi'l-'Arab*'ın II. cildinin bazı değişikliklerle müstakim olarak basılmasından meydana gelmiştir. Eserde Ebû Süleyman el-Hattâbî'nin *Be-yânü*

Mustafa
Sâdik
er-Râfîî

İcâzi'l-Kur'ân'ında ortaya koyduğu ve Abdülkâhîr el-Cürçânî'nin *Delâ'ilü'l-İcâz*'ında geliştirdiği, Kur'ân-ı Kerim'in icâzının nazmında olduğu teorisi ana fikir olarak işlenmiştir. Fethî Abdülkâdir Ferîd, *Belâğatü'l-Kur'ân fî edebî'r-Râfiî*'i adlı bir çalışma yapmıştır (Kahire 1985). **6.** *Kitâbü'l-Mesâkîn* (Kahire 1917, 1929; Beyrut 1402/1982). 1915'te yazılan eserde fakirlik, zenginlik, cimrilik, fakirlere sabır tavsiyesi ve teselli gibi konular ele alınmıştır. **7.** *en-Neşidü'l-vaţânî el-Mısrî* (Kahire 1917). **8.** *Resâ'ilü'l-aḥzân* (*Kitâbü'l-Aḥzân*; Kahire 1924). Mektuplar halinde olması ve umutsuz aşk temasını işlemesi bakımından Goethe'nin *Kitâbü'Âlâmî'l-fetâ Verter* (*Die Leiden des jungen Werthers / The Sufferings of Young Werther*, Leipzig 1774) adlı eserinin tesiriyle yazıldığı anlaşılan kitap, Râfiî'nin Lübnan'da tanıştığı hıristiyan Arap kızına duyduğu platonik aşkın felsefesini yapar. *Kitâbü'l-Aḥzân* adlı eserinde de Goethe'nin etkisi görülür. **9.** *es-Seḥâbü'l-aḥmer* (Kahire 1925; Beyrut 1421/2000). *Resâ'ilü'l-aḥzân*'ın devamı gibi olup güzellik ve aşk felsefesi, kadınlar hakkında anılar, zamanın bazı ünlülerine yazdığı övgüler, kıssalar vb. konuları kapsayan makalelerden oluşur. Eserin bir bölümü (el-kamerü't-tâli) yine Lübnanlı kızla ilgili olup ona lakap olarak verdiği "es-seḥâbü'l-aḥmer"i eserine isim yapmıştır. **10.** *Taḥte râyeti'l-Kur'ân: el-Ma'roke beyne'l-kadîm ve'l-cedîd* (Kahire 1926). Tâhâ Hüseyin'e ait *Fi's-şîri'l-Câhilî* adlı eserin eleştirisine dair *Kevkebü's-Şark* ile diğer bazı gazete ve dergilerde yayımladığı makaleleriyle başka makale ve konferanslarını kapsar. Râfiî bu eserinde Tâhâ Hüseyin'i, D. Samuel Margoliouth ve Ernest Renan gibi şarkiyatçıların Câhiliye şiri hakkındaki görüşlerini çalmış olmakla itham eder, ayrıca onu inanç yönünden eleştirir. **11.** *Evrâku'l-verd*. 1931'de yazılan eser, güzellik ve aşk felsefesi üzerine hayalî mektuplar tarzında olup *Resâ'ilü'l-aḥzân* ve *es-Seḥâbü'l-aḥmer*'in tamamlayıcısı niteliğindedir. Ayrıca dostluk, hastalık, yaşlılık, ölüm, acı ve zühd gibi konuların yer aldığı eser vezinli şiir, mensur şiir ve nesir parçaları biçimindedir. **12.** *‘Ale's-seffûd*. Abbas Mahmûd el-Akkâd ve Abdullâh Affî gibi bazı çağdaş yazarların eleştirisine dair 1929 yılında *el-‘Uşûr* dergisinde yayımladığı makalelerden meydana gelmiştir (I, Kahire 1930). Eserin II. cildi, Câhiliye şiirinin tenkidi meselesinde Tâhâ Hüseyin'i destekleyen Zekî Mübârek'in Ebû İshak el-Husri'ye ait *Zehrü'l-âdâb*'ın taşıdığı sırasındaki yaptığı hatalara dairdir (Ka-

hire 1931). **13.** *Risâletü'l-ḥac* (Kahire 1935). **14.** *Vahyü'l-kalem*. Üç ciltten oluşan eser, 1934-1937 yıllarında *er-Risâle* dergisinde çıkan makaleleriyle 1910'da *ez-Zühûr* dergisine yazdığı edebî makaleleri içerir (Kahire 1374/1954). **15.** *Resâ'ilü'r-Râfiî*. 1912-1934 yılları arasında dostu Mahmûd Ebû Reyeye gönderdiği dinî, içtimai ve edebî konulara dair 218 kısa mektubunu kapsar (der. Mahmûd Ebû Reyeye, Kahire 1369/1950).

Râfiî'nin diğer eserleri arasında şunlar zikredilebilir: *Min fevki'l-minber* (Kahire 1385/1965), *el-İslâm: Nizâm insânî* (Beyrut 1958), *Haḍâratü'l-‘Arab fi'l-‘uşûri'l-İslâmiyyeti'z-zâhire* (Beyrut 1968), *Kitâbü Fuşahî'l-keḷâm, Mev'izatü's-şebâb, Meleketü'l-inşâ, Şu'arâ'ü'l-‘aşr ve ṭabakâtühüm, el-Kitâbü'n-Nebevî, Es-rârü'l-İcâz, Eğâni's-ş-a'b, el-Fu'âdiyyât* (Kral Fuâd için methiyeler), *Bakāye'd-dîvân, Neşidü Sa'd Bâşâ Zağlûl, Eğârîdü'r-Râfiî* (nşr. M. Nu'mân el-Bedrî, Bağdat 1980).

Mustafa Sâdik er-Râfiî hakkında birçok çalışma yapılmış olup başlıcaları şunlardır: Abbas Beyyûmî Aclân, *Min edebî'r-Râfiî ve me'ârikih* (İskenderiye 1989); Fârûk Sâlih Bâselâme, *en-Nakd 'inde'r-Râfiî* (Mekke 1402/1982); Fehd b. Abdullâh el-Atram, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî, ḥayâtühü ve edebüh* (doktora tezi, 1407, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye); Mahmûd Turşûne, *el-Edebü'l-ebyaz beyne'r-Râfiî ve Tâhâ Hüseyin* (Tunus 1989); Mahmûd Ali es-Semmân, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî nâkıden* (Tanta 1985); Mustafa Nu'mân el-Bedrî, *er-Râfiî el-kâtib beyne'l-muḥâfaẓa ve't-tecdîd* (Amman 1411); *el-İmâm Muştafâ Şâdik er-Râfiî* (Bağdat 1388/1968); Necâd M. Abdülmâcid el-Abbâsî, *el-Câ-nibü'd-dînî fî edebî'r-Râfiî* (yüksek lisans tezi, 1402/1982, Câmîatü'l-Ümmî'l-kurâ külliyyetü'l-lugatî'l-Arabiyye); Erol Ayyıldız, *XX. Yüzyıl Arap Edebiyatında Mustafa Sadık er-Râfiî'nin Yeri* (doktora tezi, 1983 Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; diğer çalışmaları için bk. Abdülcebbâr er-Rifâî, VII, 82).

BİBLİYOGRAFYA :

Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 71-76; M. Saïd el-Iryân, *Ḥayâtü'r-Râfiî*, Kahire 1952, tür.yer.; Ni'mât Ahmed Fuâd, *Dirâse fî edebî'r-Râfiî*, Kahire 1953, tür.yer.; Şevki Dayf, *el-Edebü'l-‘Arabiyyü'l-mu'âşır fî Mısr*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 242-251; Kemâl Neş'et, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî*, Kahire 1968, s. 6-81, ayrıca bk. tür.yer.; Mustafa Nu'mân el-Bedrî, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî*, Bağdat 1388/1968; a.m.f., *er-Râfi'iyü'l-Kâtib beyne'l-muḥâfaẓa ve't-tecdîd*, Amman 1411/

1991; a.m.f., "en-Nakd 'inde'r-Râfiî", *el-Mevrîd*, IX/1, Bağdat 1980, s. 27-41; Ali Abdülhalîm Mahmûd, *Naḥve edebî'l-İslâmiyyi'l-mu'âşır: Muştafâ Şâdik er-Râfiî*, Riyad 1395; Haseneyn Hasan Mahlûf, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî ḥayâtühü ve âşâruh*, Kahire 1976; Hâmid M. Ermin Şa'bân, *Es-rârü'n-nizâmî'l-lugavî 'inde Muştafâ Şâdik er-Râfiî*, Kahire 1979, s. 5-10, ayrıca bk. tür.yer.; Ahmed İsmailoviç, *Felsefetü'l-istişrâk ve eşeruhâ fî'l-edebî'l-‘Arabiyyi'l-mu'âşır*, Kahire 1980, s. 367-373; Mustafa eş-Şek'a, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî*, Beyrut 1403/1983, s. 15-32, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülkerim Osman, *Me'âlimü's-şekâfeti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1984, s. 457-461; Fethî Abdülkâdir Ferid, *Belâğatü'l-Kur'ân fî edebî'r-Râfiî*, Kahire 1985, s. 11-74; Mustafa el-Cüzû, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî*, Beyrut 1405/1985, s. 121-114, ayrıca bk. tür.yer.; İbrâhim İvaz, *Ma'roke-tü's-şîri'l-Câhilî beyne'r-Râfiî ve Tâhâ Hüseyin*, Kahire 1987; Abdülazîz el-Mekâlih, "Amâlîka 'inde maḷa'i'l-kam, Beyrut 1988, s. 121-196; Abdüsettar Ali es-Sütühî, *el-Câ-nibü'l-İslâmî fî edebî'r-Râfiî*, Kahire 1990; Abdülcebbâr er-Rifâî, *Mevsû'atü meşâdiri'n-nizâmî'l-İslâmî*, Kum 1417, VII, 82; M. Receb el-Beyyûmî, *Muştafâ Şâdik er-Râfiî*, Dimaşk 1417/1997, s. 5-27, ayrıca bk. tür.yer.; Ömer ed-Desûkî, "Ma'a'r-Râfiî el-Kâtib", *Ḥavliyyetü Külliyyeti darî'l-ulum*, sy. 1, Kahire 1969, s. 17-50; a.m.f., "Min İslâmiyyâtü'r-Râfiî", *Evdâ'ü's-şer'fa*, VII, Riyad 1396, s. 66-100; G. Eliraz, "The Social and Cultural Conception of Mustafa Sadık al-Râfiî", *AAS*, XIII (1979), s. 101-129; Ahmed Mustafa Hâfiz, "Muştafâ Şâdik er-Râfiî", *el-Ezher*, LVI/4, Kahire 1983, s. 656-659; Erol Ayyıldız, "Mustafa Sadık er-Râfiî'nin Hayatı, Edebî Cephesi ve Eserleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Bursa 1989, s. 27-35; a.m.f., "Mustafa Sadık er-Râfiî'nin Arap Edebiyatı Tarihi Adlı Eserinin Tetkiki", a.e., III (1991), s. 131-140.

EROL AYYILDIZ

MUSTAFA SAFFET EFENDİ

(bk. YETKİN, Mustafa Saffet).

MUSTAFA SÂKİB DEDE

(bk. SÂKİB DEDE, Mustafa).

MUSTAFA SÂMİ BEY

(ö. 1146/1734)

Osmanlı vak'anüvisi, şair.

Babası Arpaemini Osman Efendi'nin görevinden dolayı Arpaeminizâde olarak tanınır. Asıl adı Mustafa olup Sâmi mahlasıdır. İsmâil Belîğ diğer adının Mehmed olduğunu söyler. Eğitimi ve ilk görevleri hakkında fazla bilgi yoktur. İyi bir öğrenim gördüğü ve kısa sürede kâtipliğe yükseldiği söylenebilir. Biyografisini veren kaynakların onun kitâbet mesleğinde ilerleme kaydettiğinden, Hoca-zâde Mehmed Efen-